

УДК [338.483:719]:477.64

Гринюк О. Ю., Пільтяй М.А.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ

У статті визначено роль історико-культурних ресурсів Запорізької області в формуванні сфери туризму та досліджений рівень атрактивності туристичних об'єктів області. Проаналізовано показники функціонування туристичної сфери в Запорізькій області за останні 10 років.

Ключові слова: історико-культурні ресурси, туристична сфера, Запорізька область.

В статье определена роль историко-культурных ресурсов Запорожской области в формировании отрасли туризма и исследован уровень привлекательности туристических объектов области. Проанализированы показатели функционирования туристической отрасли в Запорожской области за последние 10 лет.

Ключевые слова: историко-культурные ресурсы, туристическая сфера, Запорожская область.

The role of historical and cultural resources in tourism formation is defined in the article. The level of attractiveness of the tourist sights in the region is also researched. The indicators of tourism functioning in Zaporozhye region are analyzed during the last 10 years.

Key words: historical and cultural resources, tourist area, Zaporizhia region.

Вступ. Постановка проблеми. Більшість економістів, оцінюючи багатства будь-якої країни, насамперед підраховують запаси вугілля, нафти, газу, грошові надходження від туризму або інших галузей. Але однією з найбільших цінностей є історико-культурна спадщина, яка свідчить про духовний розвиток народу. В Україні взято під охорону 70 тис. пам'яток історії та культури, в т. ч. понад 12 тис. пам'яток архітектури з добре збереженими ансамблями – центральна частина Львова, Київ із спорудами доби Київської Русі, місто Жовква, Кам'янець-Подільський

тощо [3]. Визначні пам'ятки архітектури знаходяться у Чернігові, Луцьку, Ужгороді, Білгород-Дністровському, Хусті та багатьох інших містах України. Високу історичну пізнавальну цінність мають руїни Херсонеса і Пантікапея в Криму, Ольвії в Миколаївській області [2]. В Запорізькій області нараховується 8031 історико-культурних пам'яток, в т. ч. 1677 – історії, 6276 – археології (область славиться своїми курганами, могильниками), 78 – монументального мистецтва [7]. Якщо б всі пам'ятки були рівномірно розподілені по території України, то на кожен область припало б по 2,8% від їх загальної кількості. Частка пам'яток саме в Запорізькій області становить 11,4%, отже це в 4 рази більше ніж за умови їх рівномірного розподілу. Історико-культурні пам'ятки в Запорізькій області відомі не тільки на теренах України, а й далеко за її межами. Стародавні городища (наприклад, Кам'янське), кургани (Канат-могила, Солоха, Мамай-могила та ін.), земляні укріплення (Захарівська фортеця), пам'ятки козацької доби (Хортиця, 700-літній дуб) та багато інших приваблюють. Нині спостерігається динаміка до збільшення чисельності осіб, які цікавляться не просто подорожами, а саме їх інформаційною та культурною наповненістю. Потенціал Запорізької області може задовольнити будь-якого туриста, починаючи від екскурсій по городищам доби бронзи (IV - I тис. до н. е.) до сучасного кінного театру «Запорізькі козаки». Але статистичні дані свідчать, при великій кількості цікавих та відкритих для відвідання об'єктів, за останні роки, чисельність туристів систематично зменшується. Це є наслідком недостатньої популяризації серед населення історико-культурних ресурсів та неналежний рівень інфраструктури та догляду за об'єктами історико-культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Історико-культурні туристичні ресурси (ІКТР) – це пам'ятки історії і культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в туристичній діяльності [2]. До складу ІКТР входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографічні пам'ятки і пам'ятки народної творчості. За кількістю пам'яток археології, історії, монументального мистецтва Запорізька область посідає 4 місце в Україні (після Криму, Львівської та Харківської областей), за кількістю пам'яток археології – 2 (після Криму) [7]. Тобто це свідчить про те, що туристична сфера в Запорізькій області потребує розвитку та кваліфікованих кадрів. Хоча за рівнем забезпеченості галузі спеціалістами Запорізька область займає друге місце по Україні (81%) [1], але варто більше звертати увагу на якість освіти.

До найбільш перспективних культурно-історичних об'єктів можна віднести наступні – комплекс пам'яток Національного заповідника «Хортиця», такі пам'ятки загальнонаціонального значення як історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила» (м. Мелітополь) та історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (м. Василівка), Микитинська фортеця. Навіть ці найбільш відвідувані об'єкти не мають належної інфраструктури та не застосовують весь свій туристичний

потенціал. Наприклад, важко знайти інформацію про місцезнаходження та туристичні послуги в Микитинській фортеці. А її можна було б позиціонувати як одне з місць козацької слави, не гірше ніж Запорізьку Січ. Тому для інтенсивного розвитку необхідно здійснити комплекс заходів щодо включення до внутрішніх туристичних маршрутів унікальних природно-ландшафтних, історичних, містобудівних, історико-архітектурних туристично привабливих об'єктів у районах та містах Запорізької області. Задля оцінки історико-культурного потенціалу Запорізької області варто визначити ступінь привабливості туристичних об'єктів. Для дослідження рівня атрактивності історико-культурних ресурсів області була використана методика Н. Ф. Полінової, що передбачає використання бальної системи оцінки. Саме вона є найбільш доречною, оскільки використовується у випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба, хоча б у приблизній, його оцінці. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється. Саме за цим принципом був проведений аналіз привабливості історико-культурних ресурсів Запорізької області [5].

Дана методика передбачає після виставлення балів врахування інтегрального показника пізнавальної цінності та коефіцієнту пізнавальної цінності.

$$\hat{A} = \sum_{i=1}^1 D_i + \sum_{i=1}^1 O_i + \sum_{i=1}^1 S_i + \sum_{i=1}^1 R_i + \sum_{i=1}^1 F_i ; (1)$$

де A – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості;

P_i – компоненти пам'яток історії та культури;

T_i – компоненти архітектурних пам'яток;

S_i – компоненти пам'яток мистецтва;

R_i – компоненти етнографічних пам'яток;

F_i – компоненти пам'яток народної творчості.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) вводиться поняття “коефіцієнту пізнавальної цінності” (K_p), що дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ІКТР окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів:

$$\hat{E}_p = \frac{\hat{A}}{\hat{A}_{\max}} ; (2)$$

де A – сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку);

A_{\max} – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Виходячи із значення K_p , можна провести наступне ранжування рівнів пізнавальної цінності: 0,86-1,00 – унікальні; 0,65-0,85 – високоатрактивні; 0,45-0,64 – середньоатрактивні; 0,25-0,44 – малоатрактивні; менше 0,25 – неатрактивні [2].

Отже, інтегральний показник пізнавальної цінності (А) для Запорізької області становить 180 з 275 можливих балів. На основі цього показника розраховано Кр ($180/275=0,65$). Значення цього коефіцієнта визначає рівень привабливості не лише комплексу історико-культурних ресурсів, але й окремих блоків. Коефіцієнт має значення 0,65, тому ІКТР Запорізької області можна віднести до високоатракативних. Що стосується музеїв та їх діяльності, то проаналізувавши дані статистичного бюлетня «Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2010 р.» можна зробити наступні висновки. Станом на 2010 р. в Запорізькій області функціонували 21 музей, в т. ч. національні – 2, обласні – 3, районні – 16. Частка у всеукраїнській кількості музеїв становить 3,8%, показник не значний, але вони відрізняються унікальністю та змістовністю експозицій. Кількість предметів основного фонду по області – 360 927 од. (Україна – 11 967 750 од.), а протягом 2010 р. надійшло нових експонатів 13 125 од. Отже, поповнення основного фонду становить 3,63% від загальної кількості вже наявних. Площа музейної території Запорізької області – 248 313 кв. м (Україна – 125 456 071 кв. м). Чисельність відвідувачів за рік склала 641,6 тис. ос., у т. ч. студентів та учнів – 296,7 тис. ос. Дослідивши диференціацію за метою відвідування, виявлено, що найбільше відвідувачів прибуло до області для знайомством з історією, тобто за історичним профілем, що підкріплено значною історичною спадщиною регіону. Незважаючи на високу атракативність об'єктів історико-культурної спадщини туристичні потоки за останні 10 років (2000-2010 рр.) є не дуже стабільними та в останні роки мають тенденцію до зменшення.

Таблиця 1. Чисельність туристів*, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Україні та Запорізькій області, тис. ос.

Роки	Кількість туристів, осіб	
	Україна	Запорізька область
2000	2013,9	90,9
2003	2856,9	190,9
2004	1890,3	86,1
2005	1825,6	100,2
2006	2206,4	99,7
2007	2863,8	114,6
2008	2576,9	103,5
2009	2290,1	92,4
2010	2280,7	88,8

*включно з туристами, обслугованими без поселення у закладах розміщення

Згідно з даними Табл. 1 з 2000 р. по 2010 р. чисельність туристів в Україні коливається прямо пропорційно до чисельності туристів у Запорізькій області. Виключення цьому становить 2005 р., тоді як в Україні відбувся спад чисельності туристів на 3%, то у Запорізькій області

– на 16%. Після 2007 р. по області систематично зменшується приріст туристів. На нашу думку основною причиною є наслідки фінансової кризи, що призвела до неспроможності населення витратити кошти на подорожі, навіть всередині держави.

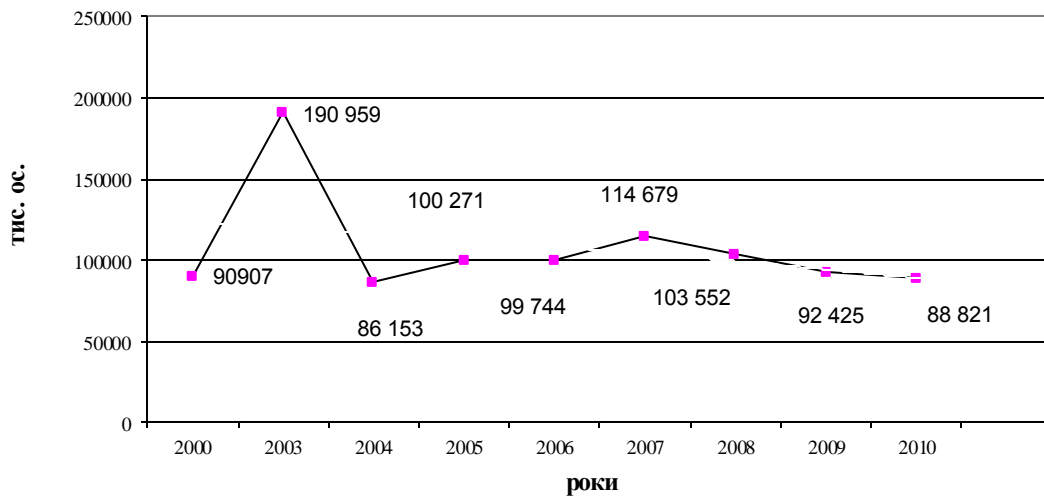

Рис. 1. Чисельність туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Запорізькій області

Щоб дослідити зацікавленість іноземців Запорізькою областю, було виокремлено чисельність іноземних туристів з загального туристичного потоку (табл. 2).

Таблиця 2. Чисельність іноземних туристів*, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Україні та Запорізькій області, ос.

Роки	Кількість туристів, осіб	
	Україна	Запорізька область
2000	377 871	23 367
2003	590 641	29 658
2004	436 311	16 444
2005	326 389	13 989
2006	299 125	15 540
2007	372 455	17 661
2008	304 871	17 134
2009	282 287	16 606
2010	335 835	17 656

*включно з туристами, обслугованими без поселення у закладах розміщення

Частка іноземних туристів в загальній чисельності становить всього 20%. Зважаючи на унікальність об'єктів, що можуть бути представлені широкому загалу, цей відсоток мав бути набагато вищим. В 2000 р. та 2003 р. до області приїжджало досить багато іноземців, і навіть, через 7 років не був побитий цей рекорд. Але вже в 2010 р. спостерігаємо незначний ріст на 6,3% (1050 ос.), отже можна сподіватися на тенденцію подальшого

збільшення чисельності іноземців. У 2010 р. область відвідало 88 821 ос., з них 46 227 ос. це внутрішні туристи, що складають 52% від загальної чисельності. Більш детально це представлено в табл. 3.

Таблиця 3. Чисельність внутрішніх туристів*, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Україні та Запорізькій області

Роки	Кількість туристів, осіб	
	Україна	Запорізька область
2000	1 350 774	60 356
2003	1 922 010	147 560
2004	1 012 261	55 826
2005	932 318	68 305
2006	1 039 145	61 909
2007	2 155 316	68 336
2008	1 624 743	60 546
2009	1 094 170	52 756
2010	649 299	46 227

*включно з туристами, обслугованими без поселення у закладах розміщення

Аналізуючи дану таблицю, можна зробити висновки, що найбільше туристів в Україну прибуло у 2007 р., абсолютне відхилення становить +1 116 171 ос., тобто це на 107,4% більше ніж у 2006 р. Надалі спостерігаємо значний спад чисельності внутрішніх туристів в Україні. Щодо Запорізької області, то ситуація майже ідентична до всеукраїнської, але тут спостерігається помітний спад вже у 2004 р. на 62,2%, Після приросту чисельності туристів у 2007 р. на +10,4% далі спостерігаємо щорічний спад чисельності внутрішніх туристів до найменшої позначки за всі роки, які були досліджені.

Важливу роль у дослідженні туристичних потоків регіону становить чисельність екскурсантів (табл. 4).

Таблиця 4. Чисельність екскурсантів*, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в Україні та Запорізькій області

Роки	Кількість екскурсантів, осіб	
	Україна	Запорізька область
2000	1 643 955	56 135
2003	2 690 810	62 693
2004	1 502 031	77 085
2005	1 704 562	85 325
2006	1 768 790	76 316
2007	2 393 064	80 010
2008	2 151 212	71 619
2009	1 909 360	63 228
2010	1 953 497	55 067

*включно з туристами, обслугованими без поселення у закладах розміщення

Найбільша чисельність екскурсантів відвідала Запорізьку область у 2005 р., а в Україні – 2003 р. Значне збільшення екскурсантів спостерігалось у 2005 р. і склало майже 11%. Після 2007 р. спостерігаємо поступовий спад до найнижчої чисельності за всі роки, що аналогічно турпотокам. Також було вирішено дослідити чисельність туристів за метою відвідання (табл. 5.) та віком (рис. 2.), оскільки ця диференціація покаже, який вид туризму найбільш перспективний для області.

Таблиця 5. Розподіл туристів за метою у 2009-2010 рр. (За даними Державної служби туризму і курортів України)

		Україна		Запорізька область	
		2009	2010	2009	2010
Усього туристів, ос.		2 290 097	2 280 757	91 425	88 821
У тому числі з метою відвідання,	Навчання, ділові, службові, бізнес поїздки	343 010	290 759	7 028	6 032
	Дозвілля, відпочинок	1 751 114	1 759 447	77 819	77 549
	Лікування	110 557	119 401	5 551	4 435
	Спортивно-оздоровчий туризм	40 387	63 777	747	438
	Спеціалі-зований туризм	6 450	6 332	79	8
	Інше	38 579	41 005	201	539

Дані таблиці свідчать, що у 2009 р. туристів до України приїхало більше ніж у 2010 р. на 9 340 ос., тобто на 0,4%. За обидва роки за метою відвідання лідирує категорія дозвілля та відпочинок, їх відхилення досить незначне і становить 0,05%. Найменша ж чисельність туристів була зафіксована у категорії спеціалізований туризм. Що стосується Запорізької області, то зменшення загальної чисельності туристів становить – 2 604 ос., тобто 3%. Найбільший приріст числа туристів був у категорії інше і становив +168,2%. А найбільше зменшення числа туристів спостерігається у категорії спеціалізований туризм на -90%. Це свідчить про те, що внутрішні та міжнародні туристи не зацікавлені у відвіданні області. Досить позитивним аспектом, щодо популяризації саме історико-культурного туризму посприяло проведення фінальної частини Євро 2012 в Україні, адже іноземні вболівальники мали змогу ознайомитися з культурною спадщиною нашої держави. Важливим моментом аналізу туристичних потоків є врахування вікової структури туристів (рис. 2). Даний аналіз дозволить краще зрозуміти який туристичний і екскурсійний продукт варто пропонувати.

На основі діаграми можна побачити, що серед подорожуючих осіб до 28 років, найбільше мандрують особи віком 0-14 років. Ця категорія дітей майже завжди подорожує з батьками, а отже можна зробити висновки, що батьки привозили своїх дітей на відпочинок, а також відвідували екскурсії історико-культурного характеру у 2010 р. менше на 1,3% ніж у 2009 р. Серед туристів віком 15-17 років також спостерігається

зменшення їх чисельності на 636 ос., тобто на – 12,1%. Це категорія дітей шкільного віку, отже зменшилася кількість шкільних поїздок з пізнавальною та рекреаційною цілями. Позитивну тенденцію бачимо у категорії віком 18-28 років, приріст становить +1 101 ос., тобто 16,2%. Це говорить про те, що свідома молодь прагне подорожувати по області більше. Це може бути спричинено великою кількістю цікавих культурно-історичних об'єктів та великим потенціалом природно-рекреаційних ресурсів. Отже варто звернути увагу на створення туристичного продукту орієнтованого на дітей віком 0-14 років та їх батьків, а також для молоді віком 28-28 років.

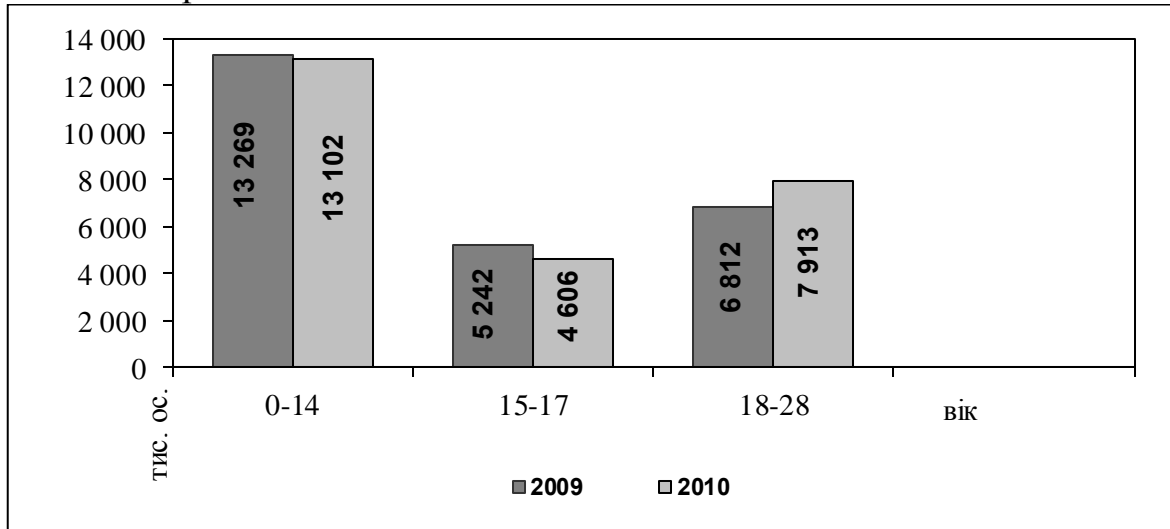

Рис. 2. Розподіл туристів по Запорізькій області за віком

Аналізуючи розвиток культурно-пізнавального туризму в області неможна оминати увагу екскурсійний продукт. Весь спектр досліджених екскурсій можна поділити на блоки: 1) Екскурсії по Запоріжжю; 2) Екскурсії Старою частиною міста (Старий Олександрівськ); 3) Екскурсії по о. Хортиця; 4) Міжрегіональні екскурсії та 5) Міжрайонні маршрути.

Зробивши аналіз пропонованих туристичних маршрутів та туристичних підприємств, що їх пропонують, можна зробити наступні висновки. Найбільше туристичних маршрутів пропонують туристичні підприємства ПП «Магі-Тур» та ТОВ «Фортуна-тур», а найменше – ТА «Браво-тур». Найбільш цікавими маршрутами є «Місто, що тримає в долонях Хортицю», «Легенди та бувальщини острова Хортиця», «Новомиколаївський кінний завод» та «Від Великого Лугу до Меотіди».

Дослідивши цінову політику на пропоновані тури, можна зробити висновки, що екскурсійний тур по Запоріжжю має середню ціну 260 грн., включаючи харчування та екскурсії. Цінова політика міжрайонних та міжрегіональних екскурсій дуже різноманітна і залежить від тривалості поїздки, відстані і наповненості туру, але в середньому складає 560-600 грн. Це не дуже дешево, але ціна досить прийнятна, зважаючи на те, що особисті витрати зменшені до мінімуму за рахунок грамотного розрахунку ціни на туристичний продукт. Ціна більшості екскурсій включає повне

харчування, проживання та вхідні екскурсійні білети. За додаткову плату туристи можуть розширити культурну програму чи відвідати додаткові експозиції.

Висновки. Отже, проаналізувавши історико-культурний потенціал та показники розвитку туризму в Запорізькій області, можна зробити наступні висновки: історико-культурний потенціал Запорізької області є дуже привабливим для внутрішніх та іноземних туристів (так згідно проведеної оцінки область коефіцієнт пізнавальної цінності становить 0,65, а отже ресурси є високоатраaktivними); найперспективнішими об'єктами відвідання є: комплекс пам'яток Національного заповідника «Хортиця» (в т. ч. кінний театр «Запорізькі козаки» та «Скіфський стан»), історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила», історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», Микитинська фортеця; ресурси області дозволяють розробити велику кількість туристичних маршрутів з залученням активних видів туризму; цільова аудиторія для туристичного продукту – діти 0-14 років з батьками та молодь 18-28 років (у 2010 р. + 16,2% в порівнянні з 2009 р.); туристичні потоки дуже нестабільні і мають тенденцію до зменшення (наприклад, найбільша чисельність туристів була у 2003 р., якщо порівняти цю цифру з 2010 р., то зменшення склало 93%); має бути звернена належна увага по догляду за історико-культурними об'єктами та їх обладнання для людей з обмеженими можливостями, а також створення належної інфраструктури (наприклад, Микитинська фортеця не має належної туристичної інфраструктури). Отже, Запорізька область має багатий та високоатраaktivний історико-культурний потенціал для розвитку вітчизняного та іноземного туризму. Древні поселення, місця козацької слави, новітні споруди – все це передумова для розвитку історико-культурного туризму.

1. Концепція Державної цільової національно-культурної програми розвитку Національного заповідника «Хортиця» на період до 2016 р. / Інтернет-ресурс – [режим доступу] <http://www.ostrov-hortica.org.ua/ru/konceptiya.html>
2. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С. П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. – Львів: НАН України, 1999. – 78 с.
3. Могильний С. Дослідження істотко-культурного, курортно-туристичного пріоритету розвитку Запорізької області: Аналітичний звіт. – Запоріжжя: б/в, 2007. – 78 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики / Інтернет-ресурс – [режим доступу] <http://ukrstat.gov.ua/>.
5. Полинова Н. Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов // Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания. – Минск: Беларуский ун-т, 1978. – С.100 – 104.
6. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат, 2010. – 99 с.
7. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 р. – Запоріжжя, б/в, 2010. – 119 с.
8. Туристичні маршрути Запоріжжя. До Чемпіонату Європи з футболу 2012 р.: Довідник. – Запоріжжя: АА Тандем, 2011. – 48 с.